

СТВОРЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЯК КОНСТРУКТИВНА ОЗНАКА ДЕЛІКТІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА БІОБЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Шамсутдінов Олександр Володимирович

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник*

*Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю*

при Раді національної безпеки і оборони України

м. Київ, Україна

Проблематика забезпечення біологічної безпеки держави, зокрема й кримінально-правовими засобами, останнім часом набула неабиякої актуальності: пандемія COVID-19 та військова агресія росії проти України не залишили сумнівів у науковців і практиків у тому, що відвернення та нейтралізація біологічних загроз є важливою складовою забезпечення безпеки особи, суспільства та держави. Однак до сьогодні належної уваги біологічній безпеці як окремому об'єкту кримінально-правової охорони вітчизняною доктриною не приділялося.

Із усієї сукупності кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, автором виділено такі, що посягають на біологічну безпеку – суспільні відносини у сфері забезпечення прийнятних для життєдіяльності біоти (людини та інших живих організмів біосфери) умов довкілля, зокрема створюють біозагрози та завдають чи можуть завдати цим відносинам істотної шкоди. Зокрема, до посягань на біобезпеку України пропонується відносити кримінальні правопорушення, передбачені статтями 113, 130, 131, 133, 142, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 247, 251, 253, 261, ч. 2 ст. 268, 325, 326, 439, 440, 441 КК України. Майже половина з цих кримінально протиправних посягань, зокрема їх прості склади, сформульовані вітчизняним законодавцем як «делікти створення небезпеки». А саме, йдеться про «зараження вірусом імунodefіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою» (ч. 1 ст. 130), «незаконне проведення дослідів над людиною» (ч. 1 ст. 142), «забруднення або псування земель» (ч. 1 ст. 239), «забруднення атмосферного повітря» (ч. 1 ст. 241), «порушення правил охорони вод» (ч. 1 ст. 242), «забруднення моря» (ч. 1 ст. 243), «проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» (ч. 1 ст. 253), «порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням» (ч. 1 ст. 325), «порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами» (ч. 1 ст. 326), «екоцид» (ст. 441).

Криміналізація посягань на біологічну безпеку України, зокрема у вигляді деліктів створення біологічної небезпеки обумовлена підвищеними

загрозами, які вони несуть. Йдеться про реальну можливість потрапляння збудників небезпечних інфекційних захворювань або інших патогенів в організм людини чи інших представників біоти, а також в повітря, землю, воду тощо. Отже, «створення реальної біологічної небезпеки» – конструктивна об'єктивна ознака відповідних деліктів. Без цієї ознаки діяння, які переважно становлять порушення конкретного правила дотримання біологічної безпеки, не є кримінально караними, адже не становлять необхідної суспільної небезпечності.

Загроза спричинення шкоди повинна бути реальною, тобто свідчити про появу у відповідній сфері такого небезпечного стану, коли зазначені в законі наслідки можуть настати як закономірні й необхідні¹. Реальність загрози настання наслідків визначається фіксованим за часом і простором станом розвитку подій на момент порушення правил біологічної безпеки, подальший розвиток яких без втручання інших осіб чи випадкових обставин закономірно призвів би до настання тяжких наслідків.

Однак закон не дає однозначної відповіді, за яких обставин і умов конкретну біологічну загрозу слід вважати реальною чи абстрактною. Вирішення цього питання залишено правозастосовним органам, які мають керуватися власною правосвідомістю та здоровим глуздом. На думку автора, такий суб'єктивний підхід негативно впливає на результати кримінально-правової кваліфікації, збільшує вірогідність прийняття помилкових рішень.

Досліджуючи проблему визначення реальності загрози заподіяння суспільно небезпечних наслідків при вчиненні кримінальних правопорушень проти довкілля, які є деліктами створення небезпеки, В. В. Локтіонова пропонує брати до уваги такі критерії: 1) існування джерела загрози (токсичної речовини в об'єктах навколишнього природного середовища; технологічного процесу, що передбачає використання шкідливих речовин, тощо); 2) наявність цього джерела небезпеки в шкідливій для людини чи довкілля дозі; 3) схильність населення, тваринного або рослинного світу до впливу згаданої дози токсичної речовини².

На думку Ю. Б. Бурачинської, вказані критерії є універсальними, тобто «їх можна застосовувати і до інших кримінальних правопорушень, ознакою складу яких є створення небезпеки»³. Із цим твердженням важко погодитися, адже другий і третій критерії не можна застосовувати, коли потенційним джерелом загрози є не небезпечні предмети (речовини), а умови дійсності, обстановка, на розвиток якої впливає суб'єкт кримінального правопорушення.

¹ Пашенко, О. О. (2007). До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності*, 90, С. 147.

² Локтіонова, В. В. (2013). Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 5, С. 221.

³ Бурачинська, Ю. Б. (2023). *Створення небезпеки як ознака складу кримінального правопорушення у кримінальному праві України* [дис. д-ра філос., Львівський нац. ун-т ім. І. Франка]. Львів, С. 138.

Тож перелічені критерії не враховують головного чинника, який детермінує реальність реалізації загрози – викликані діянням суб'єкта такі фактичні зміни в об'єктивній дійсності, які роблять настання істотної шкоди (в контексті нашої роботи – загибелі людей, їх масового захворювання, отруєння, масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу тощо) цілком закономірним.

Утім, стосовно деліктів створення біологічної небезпеки визначені В. В. Локтіоною критерії заслуговують на увагу і за певної адаптації та конкретизації можуть знайти своє практичне застосування.

Зокрема, досліджуючи зміст «створення біологічної небезпеки» як основної конститутивної ознаки складів відповідних деліктів, сформулюємо критерії визначення такої небезпеки реальною.

1. Визначальним чинником, який обумовлює біологічну загрозу, є збудник інфекційного захворювання, токсин або інший *біологічний патогенний агент*. Суб'єкт правопорушення здійснює певні маніпуляції з виділеним штамом цього патогена чи з інфікованими / контамінованими цим патогеном об'єктами (предметами, біологічним матеріалом, організмами), або ж сам є носієм цього збудника. Такий біологічний патогенний агент відповідно до існуючої міжнародної класифікації, розробленої Всесвітньою організацією охорони здоров'я, має належати до 3 або 4 групи, тобто становити значний індивідуальний та / або суспільний ризик. За національною класифікацією, найбільш небезпечні мікроорганізми належать до I-II груп патогенності⁴. Окрім формальної ознаки (передбачення біологічного патогенного агента будь-яким з цих переліків), збудник захворювання має відповідати матеріальним ознакам, тобто якісним і кількісним характеристикам, які обумовлюють його реальну небезпечність для біоти. Зокрема, йдеться про його високу інфекційність, патогенність, вірулентність, летальність, контагіозність, стійкість до антимікробних препаратів, УФ-випромінювання, високих температур, вищу за порогову концентрацію або дозу тощо.

2. *Між діянням суб'єкта та потраплянням біологічних патогенних агентів* до організму людини, інших представників біоти чи до абіотичних об'єктів довкілля має *простежуватися причинний зв'язок*, обумовлений у тому числі обстановкою вчинення правопорушення. Інакше кажучи, діяння суб'єкта за «сприятливих» умов місця, часу і обстановки (температура, вологість, освітленість, інші метеорологічні умови; відсутність / вади режимних обмежень, фізичних перепон, засобів об'єктивного контролю, біологічного захисту, вентиляції, зберігання, стерилізації, дезактивації тощо) повинні призводити до інфікування людей, тварин, рослин або контамінації абіотичних компонентів довкілля тим чи іншим особливо небезпечним / небезпечним біологічним патогенним агентом, або ж робити

⁴ Величко, М. В. та ін. (2024). *Правове забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту в Україні*. Чернівці : Друк Арт, С. 39-41.

таке зараження/забруднення закономірним за характером розвитку відповідних причинно-наслідкових зв'язків.

3. Обов'язковою складовою делікта створення біологічної небезпеки має бути *об'єкт протиправного впливу* – люди, інші представники біоти, а також абіотичні складові довкілля, які суб'єктом такого делікту ставляться в реальну біологічну небезпеку. В одних випадках конструкцією таких складів небезпеки передбачений потерпілий або предмет кримінального правопорушення як обов'язкова ознака, в інших – ні. Однак при дослідженні реальності створення біологічної небезпеки зазначений об'єкт протиправного впливу як один з основних критеріїв потребує, на переконання автора, обов'язкового встановлення.

4. Останнім не менш важливим критерієм визначення біологічної небезпеки реальною є *конкретні об'єктивні обставини, які перешкодили створеній суб'єктом біологічній небезпеці перетворитися на істотну шкоду для життя чи здоров'я людей, довкілля, інші тяжкі наслідки*. Йдеться про сили, які перервали причинний зв'язок між діянням суб'єкта та суспільно небезпечними наслідками. Інакше кажучи, спричинене діянням суб'єкта інфікування/контамінація не повинно призводити до захворювання людей чи інших представників біоти, або до заподіяння постраждалому тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, або до поширення захворювання (зокрема, у формі епідемії, епізоотії чи епіфітотії). Такі об'єктивні перешкоди, що не дозволяють створеній суб'єктом можливості біологічно небезпечних наслідків перетворитися на дійсність, мають бути обумовлені втручанням інших осіб, випадковими подіями, що не охоплювалися умислом суб'єкта, обставинами непереборної сили, іншими об'єктивними факторами, що змінили хід подій, втрутилися у розвиток причинно-наслідкових зв'язків.

Сформульовані критерії визначення реальності біологічної небезпеки, створюваної відповідними деліктами, можуть бути використані правозастосувачами як орієнтири при кваліфікації зазначених кримінальних правопорушень.